

Универсалното решение. Планиране и дизайн за всички

Център за универсални решения. Университет в щата Северна Каролина, 1995

Предисловие

Трябва постоянно да търсим нови пътища за подобряване положението на хората с увреждания, нови идеи и практическите решения, които да изведат обществото по-близо до идеала за пълноценното им участие и равностойното им положение. Да се изследват новите идеи и практическите решения, чрез които да се постигне целта за пълноценно участие и равнопоставеност.

Надяваме се, че настоящият доклад представлява стъпка в тази посока. Ние проучихме концепцията за Универсалното решение и я обсъдихме от гледна точка на принципа за равнопоставена градоустройственото планиране, архитектурата и промишлени дизайн. Докладът бе подготвен от Фин Аслаксен, Стейнар Бер Олав Ранд Бринга и Едел Кристин Хеггем, назначени от Норвежкия държавен съвет по проблемите на хората с увреждания, а неговото съдържание бе преработено след обсъждане със следните консултанти:

- Иорген Амдам, Регионален колеж, Волда
- Иот Ботхейм, Норвежка федерация на организациите на хора с увреждания
- Тор Брантенберг, Технически университет в Трондхейм
- Йон Кристоферсен, Норвежки изследователски институт по строителство
- Елзе Марије Далл, Норвежка федерация на проектантите на интериор и обзавеждане
- Тоне Генгенбах, Норвежки изследователски съвет
- Едел Кристин Хеггем, Норвежка асоциация на хората с увреждания
- Кетил Киран, Национална асоциация на норвежките архитекти
- Вилхелм Ланге Ларсен, Норвежки съвет по проектиране
- Стейн Лонгум, Норвежки железници, отдел "Дизайн"

Съветът изразява благодарността си към всички за доброто изпълнение на работата. Благодарни сме също за ценния принос на следните лица: Анне Аноес, Колеж по изкуствата и занаятите /ТМ, Осло, Айвор Амброуз, Датски изследователски институт по строителство, Франциск Арагал, СКПЗ, Барселона, Испания, Хуберт Фройен, Провинциално висше училище в Лимбург, отдел "Архитектура", Белгия, Гури Хенриксен, Норвежка асоциация на хората с увреждания, Осло, Пип Хескет, Англия, Карин Хьойланд Фондация за научни и индустриални изследвания към Норвежки технологичен институт, Трондхайм, Торе Ланге, Норвежка държавна строителна банка, Осло, Арне Лейн, Норвежка асоциация на хората с увреждания, Осло, Тоне Манум, Норвежка асоциация на хората с увреждания, Осло, Джеймс Мюлер, Център за универсални решения. Северна Каролина, САЩ, Та Ръоневиг, Норвежка държавна строителна банка, Осло, Харалд Зал, Университет в Хелзингфорс, Финландия, Джеймс Сандху, Университет в Нортумбрия, Група за изследване на специални потребности, Англия, Од Валтер Сштевик, Норвежка асоциация на хората с увреждания, Трондхайм, Ч. Дж. Уолш, Дъблин, Ирландия, Пол Йостергаард, Школа по архитектура, Архуус Дания.

Въведение

Този доклад представлява опит да се доразвие и илюстрира концепцията за Универсалното решение.

Целта на Универсалното решение е да усъвършенства теорията, принципите и подходите, които да позволят на всеки да използва едни и същи физически решения, при това до възможно най-голяма степен, независимо дали това са сгради, прилежащи пространства, средства за комуникация или домакински уреди.

Универсалното решение се противопоставя идеологически и политически на всички ненужни и позорни специализирани решения, независимо дали са предназначени за хора с увреждания или за други групи от населението.

Равнопоставеност, равноправно отношение и еднакви права - това е същината на концепцията.

Принципите и дефинициите на Универсалното решение са развити от Центъра за универсални решения към университета в Северна Каролина, САЩ. Те са основата на нашия доклад. Работата на този център ни придвижи с една много важна стъпка напред. Вижданията, свързани с „достъпността за хора с увреждания“, не бяха достатъчно изяснени, за да се противопоставят на излишно специализираните решения или да поощрят равнопоставеността. Идеята за „проектиране за всички“ в много отношения е синоним на Универсалното решение.

Центърът за универсални решения определя тези процеси и задачите на концепцията по следния начин:

“Универсалното решение е създаване на стоки и среда, които да се ползват от всички хора, при това във възможно най-голяма степен, без необходимост от адаптация или специализирани проекти.”

“Стремежът на концепцията за Универсалното решение е да улесни живота на всеки, като създаде продукти, комуникации и архитектурна среда, използваеми от повече хора, при малки или никакви извънредни разходи. Концепцията за Универсалното решение е адресирана към хора от всички възрасти, ръст и способности.”

По отношение създаването на решения, използваеми от всички до възможно най-голяма степен, съществуват както амбиции, така и резерви. Хората със специални потребности ще имат нужда от краткотрайни и дълготрайни компенсиращи пособия като инвалидни колички или слухови апарати, за да могат да функционират при равни условия с другите членове на обществото. Същината на нашето мислене е в последователността на процеса, като се започне от общото дългосрочно планиране и се стигне до конкретните решения.

Темата на настоящия доклад покрива широки сфери, каквито са градоустройственото планиране, архитектурното проектиране и промишленият дизайн. Може да се възрази, че в един сравнително кратък доклад се опитваме да обхванем твърде обширна област. Затова е важно да подчертаем, че нашето основно намерение е да привлечем повече специалисти и политици за по-нататъшна дискусия върху Универсалното решение или решение за всички.

Резюме

Универсално решение и равнопоставеност

Концепцията за Универсалното решение съдържа както идеята, така и конкретните опити всички сгради, архитектурната среда и стоките за потребление да бъдат замислени и реализирани по такъв начин, че да бъдат използвани във възможно най-голяма степен от всички - деца и възрастни, хора с различен ръст и възможности, увредени и здрави.

Равнопоставеност, равноправно отношение и еднакви права - това са идеите, определящи същината на Универсалното решение. Сродна на тях е идеята, че всички трябва да имат равни възможности за участие в различните сфери на живота, например образование, труд и отдих. Идеологията и практическата работа на Универсалното решение са с ясно определена амбиция всички стоки, сгради и прилежащи пространства да бъдат създадени така, че да могат да се ползват приравни условия от възможно най-много хора.

Идеята за равнопоставеност ни кара да мислим по един холистичен, тоест всеобхватен начин, и да разглеждаме планирането - както физическото, така и другите му разновидности - като едно цяло. За да подчертаем, че методът на интеграция и холистичният метод стоят в основата на Универсалното решение, ние разширихме дефиницията на Центъра за универсални решения, където освен на дизайна на стоки и планиране на архитектурната среда, наблягаме до възможно най-голяма степен на съчетаването на различни продукти и средата. Ние сме готови да се откажем от парадигмата на разделението, където различните сфери се фокусират върху частични специализирани решения, и да приемем онова, коетонаричаме холистична парадигма, изградена върху идеите за равнопоставеност и равноправно отношение.

От теория към практика

Взаимодействието между теорията и практиката е безусловно. Когато описваме Универсалното решение, важни са следните седем принципа:

1. Равностойно ползване
2. Гъвкаво ползване
3. Опростено и интуитивно ползване
4. Лесна за възприемане информация
5. Толерантност към грешките
6. Неголеми физически усилия
7. Оразмеряване и пространство за подход и ползване

(виж Приложението за пълното описание на принципите и насоките)

Планиране

Планирането бе разработено по начин, включващ нарастващ брой теми и области, заедно със социалните дейности в много сфери - от земеползването до образованието, здравеопазването, социалното обслужване и културата, с други думи, планиране за различни групи от населението.

Изборът на решения, които да се ползват от всички, без ненужните специализирани решения или помощни средства, може да бъде приложен в няколко области от планирането.

Това важи както за общото и дългосрочно планиране, така и за конкретното планиране в различните сфери. Начинът на мислене и принципите на Универсалното решение много трудно си пробиват път в планирането. Ето защо е необходимо да повишим познанията си за това, какво точно изключва определени групи население от участие в различните сфери на обществото. Необходима е също методология, която да хвърли светлина върху отражението, което цялостният процес на планиране ще даде върху различните групи от населението. За да се постигнат универсални решения, необходимо е реалното участие на тези групи в цялостния процес на планиране от най-ранния му стадии.

Архитектура

Днешното общество е с повишени очаквания към оформлението на средата. Функционалните изисквания и потребностите от ресурси играят все по-голяма роля в архитектурата и строителството. За да създадем архитектурата като професия, насочена към Универсалното решение, трябва да разберем, че използваемостта от всички е фактор, който ни осигурява благоприятна среда. Принципите на Универсалното решение могат да бъдат разглеждани като съставна част от процеса за гарантиране качеството функционалност от началото на проектирането до реализацията.

Промишлен дизайн

Дизайнът е дисциплина, която понякога е ориентирана към чисто технически, а понякога - към естетически или потребителски аспекти. Затова дизайнерът винаги се колебае между идеализма, артистичната изява и продиктувания от здравия смисъл прагматизъм. Обикновено само отделни дизайнери взимат присърце ергономията. Рядко се срещат стоки, които да съчетават не само добри естетически качества, но и да са ергономично адаптирани. За задоволяващите човешките потребности стоки обикновено е характерно това, че субект на дизайна при тях са специалните потребители и групи население, а самите те имат характера на специализирани помощни средства и продукти.

Днешният дизайн се характеризира с насоченост, която често култивира специфични идеологии или модерни течения.

Наблюдава се тенденция към нарастване броя на стоките и към по-голямата им специализация, като групите, които са субект на дизайна, и изискванията към продукта са предопределени още преди началото на работата. Това усложнява ситуацията.

Внедряването на принципите на Универсалното решение би спомогнало да се промени и разшири обхватът на групите, към които то е насочено, а също така да се променят функционалните изисквания към промишления дизайн.

Сферата на промишления дизайн е обширна и включва голям брой различни стоки. Затова трябва да е ясно, че винаги ще има стоки, за които са характерни толкова тясно специализирани сфери на ползване или групи потребители, че пригаждането им за всички не е възможно. Независимо от това стоките, които се ползват от по-широк кръг потребители, придобиват ново измерение. Ще бъде необходим по-малък брой стоки, а за дизайнерите и производителите това би означавало увеличаване на пазарния дял.

Бъдещето

Целта на Универсалното решение за оформление на средата и стоките е предизвикателство за няколко професии и производствени сфери. Ние сме в навечерието на предстояща еволюция в разработката на теории и методи както в отделните професии, така и в интердисциплинарните области. Целта е постоянно усъвършенстване на сградите, средата и стоките. Решенията и резултатите от направения избор трябва да бъдат документирани и публикувани. Това изисква по-голямо от практикуваното досега международно сътрудничество.

1. УНИВЕРСАЛНО РЕШЕНИЕ И РАВНОПОСТАВЕНОСТ

Положението днес

През последните 20-30 години се извършва постоянно усъвършенстване на сградите и прилежащите пространства в посока на тяхната използваемост от всички. Това развитие е най-очевидно в обществените сгради, както и в жилищните с възрастово гъвкав стандарт. Решенията постоянно се подобряват технически и естетически, особено там, където достъпността е била включена още в първите етапи от процеса на проектиране.

Въпреки това положително развитие, ние сме свидетели на много грешки и непълноценни решения. Липсата на знания или на средства все още води до слаба достъпност. Това се отнася и за мерките, предвидени например от Правилника за строителство. Някои от неговите разпоредби са изпълнени грешно и ефектът от това е по-ниската степен на функционалност. Това е свързано със знанията и компетентността на градостроителите, архитектите и строителите, но също и с разбирането, че всеки има равни права и възможности за участие в социалния живот.

Ние сме свидетели на решения, които изключват или стигматизират, тъй като хората с увреждания трябва да ползват отделни входи или строго определени места във влаковете, кината и на стадионите. Привидно налице е желанието да се постигне техническа достъпност, но се отделя твърде малко внимание за приобщаването на всеки. Като местоположение, архитектурно оформление и използвани материали решенията на домовете за специфични групи стари или увредени хора имат определено излъчване на гета, в които пребивават хора, нуждаещи се от грижи. (Йоргенсен 1991)

Няма съмнение, че повече внимание се отделя на достъпността за хора с физически увреждания, отколкото за другите групи. За това съществуват няколко причини. Нуждите на хората с физически увреждания, особено на ползващите инвалидни колички, се виждат лесно. Едно стъпало може да попречи на такъв човек да влезе в сградата. В тази посока отдавна се води изследователска работа, съществуват конкретни предложения за решения и информационната активност е по-висока, отколкото в други сфери. Впрочем, хората с физически увреждания съставляват и най-голямата група. Но тя включва и лица със сърдечни и белодробни проблеми, които имат затруднения с изкачването на наклони и стъпала. Все още имамного да се направи, преди да бъде напълно усъвършенствана достъпността за хората с физически увреждания. Това важи и за ред предизвикателства, свързани с намаляване на бариерите, които физическата среда изправя пред хора с ограничено зрение или слух, с увреждания, предизвикани от околната среда (астма и алергии) или с проблеми в научаването. Между различните подходи съществуват конфликти, които също трябва да бъдат решени.

Грижите за хора с увреждания заемат централно място в осъществяването на Универсалното решение. Те обаче трябва да се обвържат с грижа за останалото население, било то деца възрастни, мъже, жени или хора с различен етнически произход и култура. И тук могат да възникнат различни интереси и конфликти при опита максимално да се приложи Универсалното решение в сградите, прилежащите пространства и дизайна на стоките. Различните потребности на хората с увреждания са важно, но недостатъчно условие, когато процесите на планиране, проектиране или дизайн обхващат цялото население.

Необходими са повече усилия в изследователската и развойна дейност, за да се осмислят и доразвият в нови решения многостранните потребности и предпочитания на населението.

Класически пример за това е малката височина на тротоарния бордюр - конфликт между грижата за слепите и вниманието към хората с инвалидни колички, който е на път да намери своето решение.

Парадоксът

За наше съжаление, въпреки многократните опити да сепостигне физическа достъпност на сградите и прилежащите пространства, този проблем стои встрани от интересите на градо строителите, инженерите, архитектите, дизайнерите и строителите. Една от причините за този факт е, че училищата и университетите, които обучават своите специалисти, не отделят достатъчно внимание на тази тема. Жилищата с възрастово гъвкав стандарт все още се възприемат от мнозина, сред които има градостроители и архитекти, като специализирани решения за възрастни и увредени хора, а не като основен стандарт при проектирането на използваеми от всички жилища, в които обитателите ще живеят през целия си живот.

Има нещо парадоксално в тази ситуация.

Изчислихме, че в Норвегия и други страни на Западна Европа, 19% от населението са хора с увреждания, които имат постоянни проблеми в главните области на живота. Инвалидността е пряко свързана с възрастта. 70% от хората с увреждания са над 45 години. (Барт 1987) През периода до 2005 година се очаква нарастване на техния брой поради увеличаване процента на старите хора спрямо населението като цяло. Редица изследвания показват, че постоянната инвалидност дава отражение върху умственото развитие, работата и участието в социалния живот. Освен това има хора с вторични затруднения, свързани с движенията, зрението или слуха и дължащи се на естествения процес на остаряване, които обаче не се водят от статистиката като инвалидизирани. В живота си повечето хора получават временни увреждания, дължащи се на заболяване или нараняване. Достъпните сгради, околните пространства и средствата за комуникация служат не само на онези, които имат разнообразни и в различна степен увреждания, но също така улесняват и всекидневния живот, например на родители с малки деца, било чрез асансьорите в сградите или автобусите с нисък под. Сградите и околните пространства, в които човек лесно може да намери посоката си, служат не само на лицата с физически или умствени увреждания, но са нещо, от което може да се възползва всеки. Като пример могат да послужат четливите и логични указателни знаци. Те се ползват и от хора, които не разбират местния език. Нуждите на хората с увреждания правят по- всеобхватни някои грижи за достъпността. Силно замърсеният въздух веднага влошава състоянието на хората с астма, но в дългосрочен план може да увреди здравето и на останалите.

Независимо от факта, че достъпността играе положителна роля за голяма част от населението, на нея все още се гледа като на област за специализирани грижи. В статията си „Слаб, ограничен и безсилен“ социологът Ингвар Льокен е заинтригуван от думата „те“. Льокен казва: „Личното местоимение те бележи и подчертава едно разграничаване на хората с увреждания, а това подсказва, че те са изложени на процес на алиенация чрез обособяването им в категории.

Посредством този процес хората с увреждания са белязани като група, различна от другите, състояща се от подобни едно на друго човешки същества, които нямат индивидуални черти. За тази обособена група се дават характеристики по специфични признаци, нещо обичайно, когато говорим за другите - независимо кого включва тази категория". (Льокен1996) Тези както съзнателни, така и несъзнателни психологически процеси се използват от философа Харалд Офстад в дискусия върху „нашето презрение към слабостите“, което според него има дълбоки корени в западната ни култура. (Офстад 1979) Социологът Кристофер Лаш подхожда към тази дискусия по друг начин. В книгата си „Нарцистична култура“ той твърди, че хората в западното общество стават все по-нарцистични (самовлюбени) и че основна черта на нарцистичната личност е страхът от старостта. (Лаш 1979)

В това отношение нашите осъзнати или не напълно осъзнати рефлексии се отразяват в начина, по който използваме думите „стар“ или „инвалид“. Старите хора, които използват проходилка, често оспорват факта, че са „инвалиди“. Млади хора с увреждания пък отказват да бъдат поставяни в една група със старите. За подобни протести си има сериозна причина, тъй като често и младите, и старите са поставени в една и съща обслужваща система. Но така или иначе, нашият общ стремеж да не приемаме остаряването съществува като идея и сред хората с увреждания.

Модерният девиз „да проектираме за собственото си бъдеще“ до голяма степен изразява новото схващане, че проявената при проектирането грижа за хора с увреждания не касае само другите, а всъщност е по-реалистично схващане за всеобхватността на живота. Това означава по-скоро приемане, отколкото отхвърляне на факта, че всички ние остаряваме и по този начин се инвалидизираме.

Принципът на равнопоставеност

Принципът на равнопоставеност се превърна в отделен раздел от новата професионална дискусия и разработки, свързани с концепцията за Универсалното решение. Най-общо казано, този принцип се изразява в стремежа всички физически продукти и среда да могат да се ползват от всеки. Под равнопоставеност ние разбираме следното: всички, включително хората с увреждания, да имат еднакви възможности за участие в различните сфери на живота, например в образованието, труда и отдиха, и да не бъдат ограничавани от специални решения и мерки.

Равнопоставеност означава също равноправно отношение, което ще рече, че всички хора имат равни права в обществото. Това е значителен принос в развитието на демокрацията, които подчертава факта, че хората с увреждания трябва да могат да участват пълноценно в социалния живот при равни условия с хората без увреждания. Очевиден е паралелът с идеите за равенство, отнасящи се до половете и етническия произход.

Важно е да се подчертае, че равнопоставеност правни права не са идентични понятия. Ако говорим само за равнопоставеност, това може да доведе до формулиране на изискванията не от онези, които това касае пряко, а от други хора. Тогава мъже ще определят условията

за равнопоставеност на жените, а хора без увреждания ще формулират целите на равнопоставеността на хората с увреждания.

Подчиненото изречение – във възможно най-голяма степен - в дефиницията отваря за дискусия няколко страни от идеята за равенство. Дадена личност може да зависи от някакво специализирано решение, за да бъде в равнопоставеност с останалите - например в образованието или на работното място. Някои хора с тежки увреждания могат за дълъг период от време да бъдат поставени в зависимост от специализирано транспортно средство, за да продължат обучението или работата си. Един инвалид може да зависи от специализирани компенсиращи пособия, за да има равнопоставеност в трудовия живот. Ако човек е оставен да ползва само общите средства, например ако има на разположение само обществен транспорт, целите на равнопоставеността по отношение на работата му, образованието или отдиha могат да бъдат опорочени.

Уврежданията и взаимодействието им с физическата среда и продукти често се дефинират като несъответствие между способността на индивида да функционира и изискванията на заобикалящата го среда. Тази несъвместимост или пропаст може да бъде ограничена или преодоляна чрез цялостно и универсално решение при проектиране на сгради, планиране на прилежащите пространства, дизайн на стоки за потребление, при необходимост и чрез прилагане на специализирани или компенсиращи пособия или чрез адаптация.

Специализираните решения като слухови апарати или инвалидни колички компенсират функционалните недостатък на индивида и повишават неговите функционални способности. Използването на специализирана помощ поставя към онези, които оформят средата и стоките за потребление, изискването да проправят път на равнопоставеността и пълноценното участие. Оформянето на средата и стоките за потребление въз основа на „средния човек“ ще увеличи нуждата от специализирани средства и като цяло ще оскъпи и усложни решенията, например с използването на асансьорни платформи или машини за отваряне на пакети. Универсалното решение се базира на факта, че хората имат различни възможности и това трябва да намери отражение както в процеса на проектиране, така и в крайния продукт. В идеята за Универсалното решение е залегнала ясната амбиция всички стоки, сгради и прилежащи пространства да се развиват във времето по такъв начин, че да могат да се ползват при равни условия от възможно най-много хора.

Разширена дефиниция на Универсалното решение

Идеята за равнопоставеност, свързана с Универсалното решение, ни налага да разсъждаваме с по-големи величини и да разглеждаме физическото, икономическото и социалното планиране като взаимосвързани елементи. Целта е участието различните дейности на обществото заедно с другите.

Перспективата е да се работи за все по-голяма организационно интеграция. Пример за това може да бъде строителството на жилища с възрастово гъвкав стандарт като част от обикновените жилищни квартали и осигуряването им с необходимото обслужване, като при това се избягват до възможно най-голяма степен специализираните модели и грижи. Универсалното решение се занимава не само с физическата достъпност на сградите или транспортните средства, но ги обвързва и със социалната им функция. Очертаването на видима връзка между физическото и социалното планиране е наречено от арх. Джим Сандхю инклузивно планиране. (Сандхю 1995)

Връзката между различните физически компоненти може с успех да бъде допълваща част на дефиницията за Универсалното решение. Затова ние предлагаме допълнение към формулираната от Центъра за универсални решения първоначална дефиниция:

Универсалното решение представлява създаване и съчетаване на различни продукти и среда, които да бъдат използвани от всички хора във възможно най-голяма степен, без необходимост от адаптация или специализирано проектиране.

Някой може да възрази, че тази дефиниция не хвърля достатъчно светлина по отношение на равнопоставеността и на факта, че физическите решения означават равни условия и възможности за всеки. Елиминирането на ненужното използване на технически помощни средства би могло също да стане част от дефиницията.

Холистичен и интердисциплинарен процес на планиране

Основна част от процеса на планиране е комбинирането на различни компоненти. Както бе споменато по-горе, уговорката „ във възможно най-голяма степен представлява част от дефиницията за Универсалното решение. В тази дефиниция са заложили няколко подразбиращи се фактори и те формират логиката на процеса на планиране - от проучването на ситуацията до реализацията на проекта. Убедени сме, че в работата за осъществяване на по-универсално решение, свързаните с процеса фактори и аргументи трябва да бъдат напълно изяснени.

Универсалното планиране, проектиране и дизайн, базиращи се на принципа за равнопоставеност, поставят по-големи изисквания по отношение на интердисциплинарните връзки. Специалистите в градоустройственото планиране, архитектурата, паркостроителството и промишления дизайн трябва по-дълбоко да осъзнават взаимоотношенията, част от които представляват техните проекти и изделия. Щом като целта е равни възможности за всеки, то на всеки продукт трябва да се гледа като на част от една верига, а както знаем, веригата е точно толкова здрава, колкото е най-слабата ѝ брънка. Идеите за равнопоставеност и интеграция могат да изглеждат нови за много хора, които се занимават с физическо планиране и проектиране. Твърде често самата тема и свързаните с нея традиции са само препоръчителна рамка за предлагане на решения. В нередки случаи това води до резултати, които стоят далече от Универсалното решение. Необходимо е новите перспективи за приобщаване да станат част от обучението на всички, които предстои да работят с физическата адаптация и достъпността, а нуждата от интердисциплинарни връзки да бъде илюстрирана с конкретни примери и учебни предмети. Методите, предвиждащи участието на потребителите, представляват част от този процес. (Аслаксен 1995)

Променяща се парадигма

Целта и изискването за равнопоставеност на хората с увреждания и от равноправно отношение към тях ни налага да разсъждаваме по-мащабно и с повече мисловни връзки, което от своя страна поражда нови физически решения, използвани от все по-голям брой хора. Пример за това са жилищата с възрастово гъвкав стандарт и автобусите с нисък под.

Все още има много нерешени проблеми в сферата на достъпността, било поради непознаване на възможните решения, било поради различия в приоритетите. Но същото време сме свидетели на нарастващо внимание към постигането на пълноценни решения, базиращи се на възгледите за равнопоставеност и равноправно отношение.

През деветдесетте години в САЩ вниманието бе силно съсредоточено върху Универсалното решение, вследствие ADA. (Линдберг 1996)(ADA - The Americans with Disability Act; Закон за американците с увреждания)

Този Закон за американците с увреждания (ЗАУ) въвежда като задължителни равнопоставеността и равноправното отношение, а също и забраната за дискриминация на хора с увреждания.

Достъпът до обществени сгради като учебни заведения, работно места, ресторанти и пр. е поставен в един по-широк социален контекст. Законодателството изисква не само обществени сгради без бариери, но също и дейностите и услугите, извършвани в сградите, да бъдат адаптирани както за нуждите на служителите, така и на клиентите. Тоест да се развият различни средства, които да се ползват от всички, включително и от хората с увреждания. Това важи за информационните технологии, офис-оборудването и телекомуникациите. Равноправното отношение предвижда същата достъпност до различните обслужващи заведения, както до сградите или помещенията. Това например означава, че на човек с отслабено зрение ще бъде прочетено менюто и че сервитьорът ще му опише как е подредена храната в блюдото. Същият холистичен начин на мислене и разсъждения от позициите на равнопоставеността се прилага и в други видове частни или обществени услуги, между които е и общественият транспорт.

За ЗАУ е характерно нещо, което можем да наречем „идея за феър плей“. Това значи, че независимо дали сте посетител, служител или учаш, вие имате същите права, каквито имат всички останали. Изглежда ние в Скандинавия сме по-склонни да правим от хората клиенти, отколкото американците.

Философът Томас Кун казва, че една нова парадигма трябва да предлага по-големи възможности за решаване на проблемите от старата и освен това да бъде отворена за нови, но все още нерешени проблеми. (Кун 1962) Идеята за равнопоставеност даде тласък на по-последователното холистично мислене и на създаването на организационно приобщаващи решения. Това е същността на променящата се парадигма. От изолираща и разделяща, където вниманието бе насочено към отделната част и към специализираните решения и изпълнения в рамките на отделните професии, тя изглежда преминава в нещо, което може да се нарече холистичен модел или парадигма.

По-холистичните и приобщаващи решения за различните групи население зависят до голяма степен от социалната политика и приоритетите, установени от централната и местна власти. Ако ще работят за по-универсален модел на средата и продукта, специалистите, които участват във физическото планиране и дизайн, не могат да избегнат въвличането си във формирането на този тип политика.

2. ОТ ТЕОРИЯ КЪМ ПРАКТИКА

Ново утвърждаване на съществуващи идеали

Теорията, която стои зад Универсалното решение, формулира перспективата за равнопоставеност по-точно и по-разширено от идеите на Планиране за хора с увреждания, които само я загатват. Равнопоставеността като форма на социално участие е заемала и заема централно място в мотивацията за адаптиране на обществото към нуждите на хората с увреждания. Затова по-голяма тежест е била придавана на ефекта на адаптацията -

функционалността на предназначенията за тях технически решения - отколкото на качествата на самите решения от гледна точка на равнопоставеността.

За повечето от професиите, участващи в оформлението на физическата среда, идеалната цел в работата са всички ползватели. Пример за това е допълнителната клауза на Норвежкия закон за планиране и строителство от 1985 година:

§2 Цел

Чрез планиране и специфични изисквания към всеки отделен проект за строителство правилниците трябва да осигурят възможно най-добра използваемост на пространствата и сградите за отделния индивид и обществото като цяло. Особена загриженост трябва да се прояви към израстването на децата във възможно най-добра среда.

В действителност съществува пропаст между идеала за възможно най-добра използваемост за отделния индивид и обществото като цяло и реалните решения. Много хора изпитват затруднения при използване както на прилежащите пространства, така и на самите сгради. Обща черта е също и това, че много от плановете, осъществени от местните власти, като зонирването и градоустройственото планиране, не подпомагат и не се съобразяват с целите на адаптирането към нуждите на отделната личност, тоест към всеки член на обществото. Хората с увреждания са една от групите, които не се вземат под внимание.

Универсалното решение подчертава, че изискванията на всички потребители трябва да бъдат оценявани при равни условия. Ако трябва някои от тях да не бъдат спазени, изборът да се прави съзнателно и въз основа на сериозно обсъждане.

Това е амбициозна задача, която изисква детайлно познаване на темата, решенията и последиците от направения избор. Серия нови предизвикателства предлага задоволяването на противостоящи изисквания, използването на всички достъпни възможности за удовлетворяване на потребителите. Трябва да бъдат взети под внимание изключително разнообразните качества на потребителите като мобилност, зрение, слух, схватливост, дори алергии. Решенията трябва да функционират еднакво добре както за хората със средно статистически способности, така и за инвалидизираните лица. Освен хората с увреждания, към потребителите с възможности под средните трябва да се включат и децата. Много функционални изисквания при децата, възрастните с намалени функционални способности и хората с увреждания са едни и същи.

Предизвикателство за проектантите и дизайнерите

Преминаването от теория към практика, когато всички групи потребители са включени в планирането и посоката на мислене, е предизвикателство. Съществуват няколко препоръки за основните насоки в този процес. Центърът за универсални решения в университета на щата Северна Каролина е разработил седем принципа. Освен това всеки принцип е подробно описан и се предлага в приложението. Накратко те представляват следното:

Принципи на Универсалното решение

1. Справедливо ползване

Решенията са използвани и приложими за всяка група потребители.

2. Гъвкавост при ползването

Решенията са подходящи за широк обхват индивидуални предпочитания и способности.

3. Лесно и интуитивно ползване

Начинът на ползване на обекта е лесно разбираемо, независимо от опита на потребителя, неговите квалификации, езикови познания или равнище на концентрация.

4. Лесна за възприемане информация

Решенията предоставят ефективно необходимата информация, независимо от заобикалящите условия или възприемчивостта на потребителя.

5. Толерантност към грешките

Решенията свеждат до минимум рисковете и неблагоприятните последици от случайни или непреднамерени действия.

6. Неголеми физически усилия

Решенията могат да се ползват ефективно и удобно с минимум усилия.

7. Размери и пространство за подход и ползване

Осигурени са необходимите размери и пространство за подход, достъп, боравене и използване, независимо от ръста, конструкцията и подвижността на ползвателя.

Освен тези принципи, в процеса на планиране и развитие трябва да се вземат под внимание множество други условия. Те могат да включват социални, икономически и естетически предпоставки, социална подкрепа, културни качества и т.н.

В редица страни напредва работата по разработката на инструментариум, чрез който да се подобрят както стандартите във всяка от тези области, така и обобщените резултати в случаите, когато контекстът се отнася за всички или за няколко фактора.

В Норвегия имаме сравнително голямо количество материали с указания по отношение планирането за различни групи потребители. Те включват децата, възрастните и хората с увреждания. Съществуват стандарти, подробни указания и нормативи, от които следва да се ръководи проектантската практика. Те имат жизненоважно значение за създаването на добри решения, които да включват всички потребители в холистичната перспектива. В настоящия материал обаче тя не е развита така систематично и последователно, както е описана в Универсалното решение. А щом като теорията на Универсалното решение ще се прилага в практиката, това е наложително.

Няколко професии влияят върху оформлението на средата и продукта. От особена важност са генералното и дългосрочно планиране, териториалното устройство, инженерно-строителните науки, архитектурата и промишленият дизайн, тъй като те дават най-голямо отражение върху отделните компоненти на заобикалящата ни среда и върху тяхната взаимовръзка. Влияние има и ергономията - професия, която систематично се опитва да пригоди функционалните изисквания на средата към човешките потребности.

Ще продължим, като разгледаме отблизо връзката на Универсалното решение с планирането, архитектурата и промишления дизайн; ще направим опит да илюстрираме Универсалното решение и последствията от внедряването му в практиката на различните професии.

3. ПЛАНИРАНЕ

Подход

Прилагането на принципите на Универсалното решение е възприето както в проектирането, така и в планирането на физическата среда. Основният стремеж при обичайните решения е използваемостта от всеки или от възможно повече хора. Би било интересно обаче да се направи преценка за прилагането на тази идея в различните видове планиране.

Що е планиране

Тръгваме от предпоставката, че планирането е дейност, която се стреми да въздейства върху бъдещето въз основа на придобити познания, опит и тълкуване на миналото. Планирането е поглед както към бъдещето, така и към миналото. Ние предлагаме следната дефиниция:

Планирането е влияние върху бъдещето посредством дейности, основаващи се на познанието.

В нашия контекст планирането означава влияние върху обществото чрез действия, базиращи се на познанието. Освен това ние приемаме термина планиране като общ за физическото и икономическото планиране, а също и в образованието, културата, здравето и социално обслужване, околната среда и пр.

Създаването на стоки, услуги и средства за тяхната реализация изисква планиране. В това се състои разликата между планирането и проектирането на продукта, което ще илюстрираме с два примера:

Разработката на жилища с възрастово гъвкав стандарт е предимно проектиране на продукт. Системната работа върху приоритетите, организацията на финансирането и т.н. е част от процеса на планиране.

По същия начин, разработката и дизайнът на автобуси с нисък под не е планиране. Но осигуряването на транспортни планове и определянето на техните задачи, отпускането на средства, необходими за внедряването на автобуси с нисък под, са част от планирането.

Как се е развивало планирането

Предмет на планиране са все повече области

Преди настъпването на нашия век в градоустойственото планиране са доминирали съображенията за противопожарна охрана и здравеопазване. Стартова точка в градоустройството са били общите действия за задоволяване на най-важните според обществото потребности. По-късно се появява икономическото планиране. Възникването му се свързва главно с периода след Втората световна война. През последните 20-30 години то се прилага във все повече нови сектори. Това са здравеопазването, културата, социалната и

образователна сфери и др. Планират се все по-голям брой страни от живота, а съдържанието на този процес се променя.

Той вече не се отъждествява само с градоустройственото планиране, а включва и други обществени сфери. Трите основни разновидности на планирането - физическо, икономическо и социално - са се развивали в изброената последователност.

В Норвегия подобно развитие, но за много по-кратък период от време, е претърпяло планирането на общините. През шестдесетте години то е имало физическа ориентация, като един от най-важните му резултати е бил кадастърът. По-късно неговото съдържание включва икономическото планиране, а днес все по-голямо значение придобиват различните видове социално планиране.

Друга особеност на развитието е стремежът към холистично мислене. С нарастване броя на включените в планирането сфери възниква въпросът за взаимовръзката между различните области в дългосрочното, генерално планиране. Някои от генералните планове на общините се опитват да хвърлят светлина върху тази връзка.

Прилагането на процеса във все повече сфери е описано от Адам и Вегеланд в „Теория на планирането“ (Адам/Вегеланд 1991) по следния начин:

Модерните западни общества не са планови. Но те могат да бъдат охарактеризирани като планиращи общества. Развитието на планиращите общества е постоянен процес, започнал през тридесетте години, който се отличава с планиране на всички административни нива и с нарастващ брой обществени сектори, които стават предмет на обществено планиране и вземане на решения. През ранните периоди са съществували видове дейности, които ние бихме описали като планиране. Те обаче са били част от тясно специализирани технически сфери като градоустройственото планиране, съобразено с отбранителни, противопожарни и здравни изисквания, както и планирането на пътища и железници, основано на потребностите от транспорт, технико-икономически съображения и т.н. Новото тук е, че планирането се е превърнало в един всеобхватен обществен феномен както в обществените, така и в частните инициативи.

Идеята за планирането се е разширила, за да обхване всички видове социално ориентирани дейности, от запирането до икономическия, политическия и социалния живот. Според съвременните разбирания планирането не е само изработване на проект, но също и процес, от което следва, че то се превръща в основна дейност на обществото.

В планирането се въвеждат новисъображения и цели

Съображенията, очертаващи се в планирането, се променят съобразно различните периоди от време. Списъкът по-долу отбелязва най-важните от тях, както и новите, включени с течение на времето:

Първоначално планиране (предимно градоустройствено планиране)

- Отбрана
- Противопожарни съображения
- Санитарни съображения - здравно-хигиенни

Последните 50-60 години

- Икономически растеж
- Право на труд
- Равни условия на живот

Последните 10-20 години

- Околна среда
- Проблеми на жената
- Устойчиво развитие
- Деца и младежи
- >Възрастни хора
- Хора с увреждания

Повишено внимание към различните групи население

През последните години все повече внимание се обръща на субекта на нашето планиране и все по-често се признава, че то трябва да се съсредоточи върху определени групи от населението.

Нараства вниманието към положението на хората с увреждания, а достъпността играе все по-голяма роля в планирането. Това обаче става по-често при разработката на планове в отделните сфери и все още не се е превърнало в неразделна част от генералното и дългосрочно планиране. У някои местни власти обаче, които са постигнали много в тази насока, все повече се затвърждава амбицията тези съображения след време да бъдат взети под внимание в системата на генералното планиране.

През 1989 година в Норвегия бяха одобрени национални насоки за защита интересите на децата и младежите в процеса на планиране. Това е важен пример за осъзнаване на факта, че планирането не може автоматически да задоволи всички групи и че определени групи и интереси се нуждаят от специално внимание.

Жените, старите хора и маргиналните групи бяха съответно включени в планирането, като основна негова задача бе утвърждаването на равенство в жизнения стандарт. Характерно обаче е, че не е представено колективно изследване за различните групи население. Те фигурират самостоятелно, една по една. Независимо че тези насоки са една положителна стъпка към Универсалното решение, ние все още сме твърде далеч от цялостното изследване на това, какво е отражението на планираните мерки върху различните групи население.

Какво означава за планирането Универсалното решение?

Универсалното решение може да бъде свързано с планирането в много области. Решение въз основа на тези принципи ще се ползва от всички групи население. Преведено на езика на планирането, по-точно би било да се каже, че прилаганата мярка трябва да обхване всички групи от населението, с изключение на мерките, които имат специфично предназначение за определена група. Това, което наричаме мерки, могат да бъдат предложения, отнасящи се за физически обект, икономически мерки за обезпечаване на социална подкрепа и служби, за осигуряване на здравно и образователно обслужване и т.н.

Както вече видяхме, планирането постепенно насочва вниманието си към всички тези сектори и Универсалното решение естествено ще се вгражда в тези видове планове. Да разгледаме по-отблизо някои примери.

Зониране-комуникации-транспорт

Физическото планиране включва всичко - от общите и определящи насоки на териториалното устройство до същинските физически проекти на конкретните решения.

Част от процеса на планиране до определена степен е и изискването да се проектира за различни групи. Потребностите от достъп на хората с увреждания, например, са отразени в проектите за обществени сгради или в строителството на пътища. Отделни сектори и ведомства обаче все още не осъзнават, че грижата за цялото население е тяхна задача. Например транспортните власти не поемат изцяло отговорността за превозване на всички, включително на групите, съставени от хора с увреждания. Този проблем те прехвърлят върху социалните служби. Основната идея, която стои зад Универсалното решение, не може да бъде прокарана докато не се постави ударение върху перспективата за равнопоставеност. Усеща се желание за осигуряване на използваемост от всички групи, но това обикновено се прави чрез предлагане на специализирани решения. А когато става дума за детайлни разработки, необходимо е още повече да се наблегне на принципа за равнопоставеност.

Другият въпрос е дали равноправното използване важи и за по-общите планове за развитие, например териториално-устройствените планове на общините. Широко разпространено е мнението, че достъпността за хора с увреждания е нещо, за което трябва да отговарят плановите отдели и проектантските екипи, и че тя почти не се влияе от разработката на генерални стратегии.

По наша преценка това виждане е неправилно. В териториалното планиране, както и в планирането на транспорта се залагат много условия, които ще създадат неравно стойност в използваемостта от различни групи население. Например:

- Жилищните квартали по стръмни терени очевидно ще изключат част от населението със слаба подвижност и с проблеми при изкачването на стълби (хора с инвалидниколички, със сърдечни проблеми и т.н.).
- Терени, до които се стига с автомобил, са по-недостъпни за хора, които не ползват такъв. Това включва деца, възрастни без кола, лица с увреждания и т.н.
- От избора на решения в областта на обществения транспорт зависи доколко тази система ще може да се ползва от различни групи население. Трябва да бъдат въведени превозни средства, използвани от всички. Информацията за обслужването или разписанията да бъде разбираема за всеки. Разстоянията между отделните спирки и тяхната достъпност не бива да изключват нито една от потребителските групи.
- Зонирането на града, транспортната политика и взаимовръзката между тях влияят върху нивото на замърсяване. Този проблем за здравето и средата засяга всички, но особено важен е той за хората, страдащи от астма. Решения, водещи до голяма концентрация на замърсяване, изключват астматиците от участие в обществения живот.

Икономическо планиране

В множество сфери на икономическото планиране вече е налице вниманието към факта, че населението се състои от различни групи. Плановите често се разработват с желание за подкрепа на отделни групи или за постигане на равнопоставеност. Класификацията на групите обаче се прави от гледна точка на демографските или географски критерии, а не според индивидуалните ограничения в различни ситуации. Случва се също, че мерките, насочени към конкретни групи, не задоволяват очакванията.

Социално планиране и планиране в други сфери

Това включва широко разнообразие от дейности за планиране в „нови“ сектори, където този процес едва сега започва, а за образец служат вече утвърдилите се физическо и икономическо планиране. Дейността се регламентира чрез различни наредби на ниво местно управление, а Правилникът за планиране и строителство координира различните сектори и по този начин очертава насоките на процеса и методите на планиране.

Примери за такова планиране в „нови сектори“ са здравните, социалните, културни и образователни планове, плановите за подрастващите и тяхната среда и пр. Много от тях се състоят от физическа и икономическа част, а една част се занимава с модела на обслужването, предлагано във всеки от секторите.

По наше мнение подходящо би било в тези сфери да навлязат принципите на Универсалното решение. Убедени сме, че в основата на плановете трябва да залегне разбирането, че населението се състои от множество различни индивиди с различни потребности и изисквания. Нещо повече, стоките и услугите, които се появяват в резултат на планирането, трябва да бъдат използвани за различните групи. Обслужването също трябва да бъде моделирано и разположено така, че да се ползва от всеки. Така, както тези потребности са заложили в проекта на физическия продукт, следващ намеренията на Универсалното решение, по същия начин подобните потребности трябва да бъдат заложили в модела и местоположението на обслужващите звена. Изискванията за равенство в ползването, гъвкавост, опростена, интуитивно използвана и лесна за възприемане информация важат и за обслужващите звена.

Какво трябва да се направи за внедряване на Универсалното решение в планирането

Основна задача е различните видове планове да предлагат решения, които да задоволяват изискванията на Универсалното решение.

Вярваме, че за да се постигне това, усилията трябва да се насочат към четири области:

- Познаване на различните групи население и на отражението, което различните мерки имат върху тях.
- Методология, която да формулира подхода към различните групи и да анализира последиците за всяка от тях.
- Цели, които да бъдат функционално приложими в различните видове планиране.
- Участие на отделните групи от населението, които планирането засяга.

Познаване на различните групи население

Днес ние имаме обща представа за това, колко хора имат постоянни увреждания и от какъв тип са. Тази информация обаче е неадекватна. Съществува голям брой хора, страдащи в степен над приетия стандарт, макар да не се водят като хора с увреждания. А колко са тези, които имат проблеми, дължащи се на наранявания или болести. В някои случаи се правят проучвания върху ефекта на различните прилагани мерки и това би могло да покаже до кои от групите са стигнали тези мерки. Информацията обаче е непълна и не държи точна сметка за всеки. Ние се нуждаем от повече сведения върху практическите последици от различните видове увреждания и броя на хора с увреждания. При недостатъчна информираност за разнообразието във функционалните възможности на населението ние няма да сме в състояние да си отговорим на следните въпроси:

- Каква част от населението е способна да използва жилищен квартал на стръмен терен, намиращ се на по-голямо разстояние от заведенията за обществени услуги.
- Каква част от населението може да пътува с обикновен автобус и колко още хора имат нужда от автобуси с нисък под.
- Каква част от населението е усвоила въведените от транспортните фирми билетни автомати.
- Каква част от населението е в състояние да използва различните системи за подпомагане, на които има право.

Метод за оценка на потребностите

Разбирането, че населението не се състои от средностатистически личности, а от различни хора с различни функционални възможности, ще доведе до различен начин на разработка и представяне на планови задания, както и на последващите оценки.

Понастоящем ние обикновено правим оценка на последиците във връзка със задачите по намаляване нивото на шума, замърсяването на въздуха, икономическото равновесие между отделните райони и т.н. В някои анализи поотделно се описват начините, по които се повлияват различните групи (деца, пътници и т.н.) За някои групи решението може да носи полза, а за други - вреда. Това може да бъде коригирано само чрез достатъчно познаване на функционалните възможности на различните групи. Ще дадем няколко примера за илюстрация:

1. Последици от замърсяването

Да си представим инициатива за развитие, която ще доведе след себе си изчислено предварително определено ниво на замърсяване. Традиционният начин за съобщаване на тези последици е следният: „Инициативата ще доведе до ниво на замърсяване ..... . В сравнение със сегашното ниво замърсяването ще нарастне, но ще бъде под равнището на нормативните граници. Ако включим последиците за различните групи население, това съобщение ще придобие следния вид: „Нивото на замърсяване обаче може да се окаже твърде високо, за да могат хората с астма да останат в този район. Следователно тази инициатива може да доведе до положение, че 5% от населението няма да могат да използват този район ”.

2. Разположение на жилищните квартали

Да си представим един съвсем нормален подход от страна на норвежките местни власти: изборът е жилищният район да бъде разположен върху равен, култивиран терен в близост до общинския център (алтернатива 1) или върху стръмен хълмист терен на известно разстояние от центъра (алтернатива 2). Съществуват поне три различни последици, които могат да бъдат описани по следния начин:

- а) Развиващата се структура противоречи на принципа за опазване на обработваемата земя.
- б) Алтернатива 2 предполага увеличаване на транспорта.
- в) Алтернатива 1 може да се използва от по-голяма част от населението, отколкото алтернатива 2.

Обикновено точка а) ще се включи в обсъждането, точка б) може да се включи, но точка в) няма да бъде обсъждана. Аточка в) също трябва да бъде решена, щом като Универсалното решение ще обхваща и оценката на резултатите.

Представяне на планове и база за решенията

Необходимост от формулиране на функционалните цели

Планирането винаги се е основавало на онези цели и предпоставки, които хората, даващи тон в съответния периода оценявали най-високо. Вече споменахме за съображенията, свързани с противопожарната безопасност, отбраната, хигиената и пр., които са характерни за градоустройствените планове от ранните периоди. Независимо от каква философия тръгвапланирането, важно е да се набележат целите, които ще функционират в конкретния вид план. Особено важно е да се обърне внимание на факта, че населението се състои от различни групи и от хора с различни желания и нужди, и всички те да се огледат във връзка с целите на равнопоставеността. Това е основната цел на Универсалното решение, но често тя се изплъзва от полезрението на днешното планиране.

Тази цел трябва да намери функционално приложение в различните планове. Свидетели сме на примери, когато задачите за внимание към хората с увреждания се съдържат в главата с описание на целите, но по-нататък в самия документ те изчезват. Това означава, че целите не са били използвани при оценката на различните решения.

Степен, до която постигнатите цели трябва да бъдат дискутирани

Както казахме по-горе, целта на Универсалното решение е да постига решения, използваеми от всички до възможно най- голяма степен. Следователно, не става дума за абсолютно задължително изискване, но то трябва да бъде обсъдено заедно с другите съображения. Необходимо е обаче и органите, които взимат решения, и останалите участници в процеса на планиране да познават материята, предмет на избор или оценка. (Виж примера със ситуирането на жилищните квартали.) На практика решенията, произтичащи от изискванията за използваемост от всички, би трябвало да се обсъждат отделно. Да се аргументират доводите за отклонение от изискванията. Това означава, че върху плещите на тези, които формулират решенията, ляга „бремето на доказателствата“.

Последствията за различните групи да бъдат ясно формулирани

Днес последствията обикновено се описват във връзка с различни задачи, свързани с околната среда, икономиката, естетиката и т.н. Подобно описание не показва коя от групите ще бъде засегната от негативните последици, а коя ще спечели от предприетата инициатива. Кой се очаква да спечели, кой няма да може да ползва предложеното решение, за каква част от населението е валидно то и т.н. - това са основни въпроси, на които трябва да се даде отговор, ако човек иска да разбере дали намеренията на Универсалното решение са изпълнени. Тази дискусия предполага, че когато дадено решение задоволява различни групи, целите са правилно формулирани. Необходимо е познаване на различните групи, от които се състои населението, и на начина, по който се отразяват върху тях инициативите при различните видове планиране.

Последствията за онези които не са задоволени

Дори когато предложеното решение има амбицията да задоволи всички различни групи население, това не винаги се оказва възможно. Решенията за онези, които не са могли да бъдат включени, трябва да се търсят впоследствие. Те могат да бъдат задоволени чрез специализирани средства или чрез конкретна система за подкрепа. Ако изпълним това, перспективата е холистична и ние разполагаме с база за преценка на степента, до която има смисъл да се разпростират обикновените инициативи. Това често се пропуска в отделни анализи, а по този начин се губи възможността за всеобхватна холистична оценка.

Участие

Широкото обществено участие днес се практикува в много области. Това важи особено за плановете, свързани с физическото планиране в развитите райони, където съществува сблъсък на интереси. В такива случаи участието е необходимо и улеснява вземането на решения. Същевременно в генералните и дългосрочните плановете то е значително по-малко. В много случаи то изобщо липсва или е сведено до минимума, изискван от съответното законодателство или от правилниците за строителство. Общественото участие е мотивирано повече от желанието да се избегнат конфликти, отколкото да се постигне по-добра основа за вземане на решения или усъвършенстване на планирането.

От гледна точка на Универсалното решение има две причини, поради които е толкова важно да се осигури участие на обществеността:

- Участието обогатява информацията за потребностите на различните групи население. Проектантите не са достатъчно добре запознати с тях. Така информацията може да бъде получена непосредствено от участниците. Този вид усет и информация са необходими не само като коректив, но и като допълнителни данни за постигане на по-добри резултати.
- Участието дава възможност да се вземат под внимание интересите на различните групи население в най-ранен етап на процеса. Когато тези интереси се зложат в процеса на планиране едва в късен стадий, нараства вероятността поради липсата на използвани от всички решения да се наложи прилагането на допълнителни, компенсаторни и специализирани мерки. Участието в ранните етапи повишава възможностите за прилагане на Универсалното решение.

За да се постигне участие, отговарящо на стремежите на Универсалното решение, самият процес на планиране трябва да бъде инклузивен, да отразява амбициите на Универсалното

решение. Това означава, че трябва да бъдат поканени за участие представители на различните групи население. Залите за заседанията трябва да бъдат използвани от всички, информацията да се получава и възприема от всеки. Независимо от квалификацията или професията си, всеки трябва да даде своя принос в работата (Асласкен 1995).

За постигане на ползотворно участие е необходимо различните групи да намерят своето място в съдържанието на плановете. Мисълта, че населението се състои от различни групи, трябва да присъства в планирането на всички нива и във всички фази на процеса. Както вече казахме, начинът, по който защитаваме плановете и обосноваваме решенията си, е важен не само за вземане на решения, но и за осигуряване на добър процес на планиране.

Трябва да изясним пътя, по който генералните и перспективните плановете създават рамката за по-късните етапи на планиране. Използваемостта от всички изглежда като задача за по-детайлните решения и малцина осъзнават, че именно перспективните и генералните плановете залагат условията за използваемост от всички и степента, до която тя може да бъде постигната.

4. АРХИТЕКТУРА

Що е архитектура

В тази глава ще се опитаме да обединим архитектурата с концепцията за Универсалното решение. Ще разгледаме две използвани понастоящем определения за архитектурата успоредно с дефиницията на Универсалното решение. Дали ще успеем на тази основа да интегрираме идеите и принципите на Универсалното решение с архитектурните решения и философия?

Дефиниции:

Архитектурата е такава организация на техническите възможности и практическите нужди, която се базира на наличните ресурси и същевременно задоволява съвременни духовни потребности. (Од Брокман)

В основите на архитектурата са заложили три камъка: трайност, удобство и красота. (Витрувий, I век пр.н.е).

Универсалното решение е такова оформление и съчетаване на различните продукти и видове среда, което чели те да бъдат използвани от всички, при това във възможно най-голяма степен и без необходимост от пригаждане или специализирани средства. (Център за универсални решения, с наше допълнение. За пълната дефиниция виж глава I)

Както архитектурата, така и Универсалното решение търсят възможно най-добрите варианти, стъпващи върху практическите нужди, техническите и икономически възможности. Архитектурата също така борави с фактори, свързани със съвременните духовни потребности и естетика. Дефиницията на Универсалното решение не съдържа критерии за естетическото оформление и духовните потребности. Той обаче поставя изискването обектът да бъде използваем от всички. Между двете дефиниции и области няма противоречие - целта и за едната, и за другата са всички хора. Тъкмо в това се състои предизвикателството към архитектите и проектантите. Фактът, че естетиката в

съвременните тенденции се отъждествява с функционалността, дава възможност да се обърне гръб на специализираните решения не само в начина на ползване, но и в изразните форми

Историческо развитие

Ако проследим развитието на архитектурата през вековете, включително и съвременните тенденции, дали ще открием общи черти и ценности между нея и Универсалното решение? Функционалността и методологията са естествените фактори за сравнение. Би ли могло Универсалното решение да се интегрира, комбинира или обвърже с някои от съвременните идеологии и течения?

Архитектурата се е развивала в съответствие с преобладаващия дух на времето, традицията, мнението на гласимащите, господството на църквата и религията, както и с потребността от определен тип сгради, съобразени с променящите се условия. Независимо че още в I век пр.н.е. Витрувий говори за удобството като един от основополагащите елементи на архитектурата, архитектите и техните клиенти обикновено са стеснявали кръга на обхванатите групи. Водещо начало не са били функционалността и използваемостта на сградите от всички хора. В стиловете от по-ранните периоди най-важни са били майсторството, формата на отделния детайл, естетическата изразност и традицията.

Техническа революция (нач.-1850)

С техническата революция идват нови материали и възможности, а архитектурата поема по нов път. Научното мислене и последвалите го открития водят до експериментални изследвания, особено в строителството.

Появява се „инженерната естетика“, при която проектирането се ръководи от строителното, техническото и промишленоразвитие, както и от новите материали като стомана и стъкло.

Функционализъм (1920-1940)

Като стил функционализмът съществува до края на 30-те години, но като дух той бележи повратна точка в историята на архитектурата. Техническата революция, новите материали и методи на производство пораждаат и различен начин на мислене. Вечният проблем за стила се решава по един сензационен начин - изобщо не се търси какъвто и да било стил. Белег на този период и негов естетически израз е видът на сградите като адекватен продукт, изграден според всички технически и функционални предпоставки и освободен от всякаква украса. Конструкцията трябва да бъде проста, логична и да разкрива материала и функцията както в дизайна на мебелировката, така и в плана на сградата. Всяка форма трябва да е подчинена на функцията и на материала. В много отношения функционализмът е стил, който стои най-близо до Универсалното решение. Изискването за функционалност е важно както за едното, така и за другото течение. Но функционализмът е движение с ясна идеология, която култивира естетика, премахва всички излишни детайли и изисква чисти линии, където формата се определя от материала и начина на ползване, а на функциите и хората се налагат стандартизирани потребности и решения, докато Универсалното решение е не само метод, но и средство. То не поставя естетически, а само функционални изисквания.

Функционализмът твърди, че формата се определя от начина на ползване и от материалите, но не поставя изискването за използваемост на всички „продукти“ от всички хора,

включително и от хората с увреждания. Архитектите определят „начина на ползване" и посочват самите „ползватели".

Архитектурата днес

Сега ние строим още по-функционално отпреди. По-напредналите строителни технологии, новите методи на приложение на материалите, производството на едрогабаритни елементи в строителната индустрия водят до промени във външния вид, но фундаменталните принципи си остават функционалистични. Днес вече не съществува една-единствена доминираща идеология в архитектурата, нито пък теоретична школа, която да преобладава в проектирането или в строителството. Архитектурата в наши дни следва основните принципи на функционализма. Но желанието да изразим потребностите на нашето време чрез архитектура, носеща белезите на своя създател, води със себе си все по-нови и по-различни архитектурни изразни средства. Начинът на живот и условията на производство коренно са се променили. Затова и архитектурата трябва да се обнови. Предлагат се нови материали и форми, прилагат се елементи от предишни стилове, но вече по нов начин и с нови материали. Днешният модернизъм сякаш е предназначен да възстанови първообраза, но със средствата на нашето време.

Обществото поставя дори още по-високи изисквания към строителството на нашата среда. В сегашната архитектурна и строителна култура все по-важно място заемат функционалните и материални потребности. Характерни за днешния процес на проектиране са: анализът на последствията и нуждите, инфраструктурата, ефективните конструкции, съвместното използване на материалите и ресурсите в процеса на строителство, спазването изискванията на потребителите ефективно използване на обектите, противопожарните норми, гъвкавостта, икономията, адаптивността, вниманието към съществуващите сгради и среда. Законите и правилниците в Норвегия изискват противопожарна защита, удобства за паркиране и достъп, вътрешна климатична/вентилационна инсталация, физически проект и до определена степен използваемост от всички. Състоянието на строителното производство се характеризира с нарастваща конкуренция, по-строги крайни срокове и с нещо, което човек желае все по-често- „повече, но за същите пари".

Същевременно норвежкият Правилник за строителство поставя все по-високи изисквания към квалификацията на проектантите. Трябва да се документира вътрешната система за качество, отговорността все по-пряко се обвързва с професията и се въвежда възможност за налагане на санкции и „поставяне в черния списък".

Проблемът

Грижата за интегриране на групите със специални нужди към обществото отбеляза напредък. Досега обаче тя намиреше израз в специализираните мерки, допълващи обичайните решения. Това се дължи на факта, че на потребностите на хората с увреждания и на другите групи обикновено се гледа като на специални изисквания. Моделът, който служи на всички, би трябвало да се превърне в естествено качество и неразделна част от проекта и цялостното решение. Но независимо от изискванията на наредбите за строителство и на групите за натиск, за него обикновено се сещаме едва накрая или го включваме като допълнение към някое ординерно решение, с което ролята му се свежда до минимум. Стигна се до недостатъчно всеобхватни, минималистични решения, а те обикновено са по-скъпи. Това не би се случило, ако загрижеността за всички беше естествено вградена в решението. Независимо дали става дума за адаптация на съществуваща архитектурна среда или за нови проекти и стоки, пренебрегването на този

принцип най-често поражда непривлекателни решения, които не се съчетават нито с архитектурното, нито с художественото оформление като цяло. Те подчертават факта, че са специализирани решения и не са за „нормални хора“, като по този начин създават сегрегация между различните групи от обществото. Днес ние откриваме примери на добра архитектура и дизайн, където достъпността за всички е естествен елемент, който повишава качествата на проекта. Те обаче са изключения. И досега твърде малко са архитектите и дизайнерите, приели предизвикателството и задачата да създават проекти, притежаващи качествата достъпност и използваемост от всички хора.

Възможно ли е архитектурата да се развива в посока на Универсалното решение?

Както вече споменахме. Универсалното решение само по себе си не е движение, а метод или техника, които дават насока на процеса на проектиране и влияят върху него.

Приципите на Универсалното решение могат да се използват за:

- *насочване и влияние върху процеса на проектиране*
- *признание и популяризиране на най-използваемите обекти и архитектурна среда*
- *оценка на съществуващи архитектурни обекти*

Универсалното решение, т.е. използваемостта от всички хора, представлява един от факторите, чието предназначение е да ни осигури добра архитектурна среда. Неговите принципи могат да се разглеждат като част от процеса за осигуряване на качество, които съпровожда продукта или проекта от самото начало на планирането до крайния резултат.

Оформлението на нашата среда вече не е само въпрос на създаване на красива обстановка и сгради, нито само на добра архитектура. То все повече и повече означава задоволяване на потребността от качество като неразделна част от завършения проект. Добрите проекти се състоят от няколко елемента, като естетиката е само един от тях. Всички фактори трябва да се смесят и оформят едно цяло, което създава добра среда, архитектура и дизайн. Универсалното решение или използваемостта от всички хора трябва да се превърне в естествена и неразделна част от архитектурата.

Какви промени трябва да настъпят в професията?

Концепцията за Универсалното решение трябва да стане част от процеса на планиране, като се почне от анализа на ситуацията, скиците, целта, анализа на последиците, рамката, препоръките за решения, включващи и кратко описание, та до детайлите и реалното физическо изпълнение на проекта.

Конфликти

Възможно е прилагането на Универсалното решение да предизвика някои конфликтни ситуации. Те могат да са предизвикани от усещане за ограничаване на свободата на творчество, противопоставяне на растящите изисквания или страх от стандартизирани архитектурни решения. Независимо че съвременната архитектура постоянно се развива, тя е обвързана с традициите и историческите течения. Необходимо е да се промени отношението на архитектите, тъй като сред тях съществува тенденцията да не дават приоритет на този подход. Те смятат, че достъпността за всички групи по-скоро налага ограничения. Що се отнася до страховете от ограничаване свободата на творчество, както и

до връзките с традициите, на тях трябва да се гледа като предизвикателство и да се търсят алтернативни решения, използваеми от всички хора. Добър пример за това са стълбите, които през вековете са били важен архитектурен елемент. Ако човек разработи допълнителна алтернатива и я превърне в неразделна част от централно разположен елемент с архитектурно въздействие, който да се използва от всички, тогава може да се приеме и използването на стълби.

Главен аргумент за прилагане на Универсалното решение в архитектурния процес

Въз основа на дефиницията за Универсалното решение и на цитираните седем принципа (виж Глава 5, От теория към практика) формулирахме следните пет препоръчителни Точки, които са свързани с архитектурата и процеса на проектиране. В точка 5 подчертаваме и връзката между използваните материали и вътрешния климат.

1. Сградата трябва да се използва равностойно от всеки и да бъде достъпна за всички

Физическият модел на обекта трябва да дава на всички потребителски групи равни възможности както за лесно и безопасно придвижване, така и за използване на всички негови части. Да се избягват специализирани решения за конкретните групи - нормалните решения трябва да бъдат използваеми от всички. Главният подход, входът и вътрешната ходова система трябва да бъдат проектирани така, че да осигурят на всички групи възможността да ползват нормалното решение. Ако това е невъзможно, трябва да се въведе алтернативата без стъпала като равностойна част от нормалния проект.

2. Сградата и нейният план трябва да бъдат разбираеми и да се използват от всички хора

Обикновените решения, които са предназначени за всички групи, опростяват начина на ползване. Сложните и специализирани решения следва да се избягват. Главният подход и входът да могат лесно да се открият, да се стигне до тях и да са използваеми от всички. Когато входът представлява алтернативно, но равностойно решение, той трябва да бъде ясно обозначен, за да се избегнат объркването и излишните усилия. Асансьорите, стълбищните клетки, тоалетните, информационните материали и т.н. трябва да се откриват лесно и по пътя на логиката. Ходовите пътища в сградата/обекта трябва да са леки и логични. Алтернативните решения и възможности трябва да са ясно маркирани. Знаците трябва да представляват прости, четливи и добре познати символи, а във важни сгради да има и тактилна, и звукова сигнализация. Би било благоприятно използването на контрастни материали, цветове и т.н.

3. Оформлението на сградата трябва да изисква неголеми физически усилия и да се използва ефективно с минимум напрежение

Входът и сградата/обектът трябва да бъдат проектирани, за да се ползват от всички потребителски групи. Това означава, че ние не трябва да избираме решения, които изискват пълна подвижност, голяма сила и ръст и които могат да се ползват само от свободно подвижни и атлетични посетители. Като примери могат да послужат леките условия за изкачване, рампите с малък наклон, входовете без стъпала, парапетите, пригодени както за ползване в изправено, така и в седнало положение, вратите, които се отварят лесно или автоматично. Да има възможност за автоматични врати с редуцирана скорост, с големи и лесни за хващане дръжки, асансьори с автоматично отварящи се врати

и добре оразмерени кабини, с ясни обозначения и височини, подходящи както за изправен, така и за седнал човек.

4. Като цяло сградата/обектът трябва да бъдат проектирани, за да се ползват от всички хора, независимо от ръст, физика или подвижност

Всички части на сградата/обекта трябва да бъдат оразмерени за ползване от всички групи. Това се отнася за входа, стаите и помещенията в различните части на сградата, за вратите, коридорите, асансьорите, тоалетните, щандовете, офисите, телефонните кабини и пр.

5. Използваните в сградата материали и вътрешният климат не трябва да създават неблагоприятни условия

Използвайте материали, които не увреждат околната среда и могат да се ползват от всички. Избягвайте материали, които могат да предизвикат алергични реакции, т.е. които произвеждат газове емисии. Избягвайте килими, материали и елементи, които събират прах. Почистете сградата/обекта по време на строителството, преди да влезе в експлоатация.

Трябва да се разработят планове за ефикасно почистване на сградата/обекта. Добре оразмерете вентилационната система и помислете за организация на нейната поддръжка.

5. ПРОМИШЛЕН ДИЗАЙН

Какво представлява промишленият дизайн

По какъв начин дизайнът на стоките може да се съчетае с концепцията и принципите на Универсалното решение.

Дефиниции:

Дизайнът е начин на съчетаване на отделни компоненти с намерение да се постигне най-доброто решение на даден проблем. (Ч. Еймс)

Дизайн: не съществува дизайн без всеотнасно съдържание и цел. Дизайнът притежава един общ показател - предметите, които се оформят и създават от човешките същества. Предметите, най-общо казано, са изработени и притежавани от човешките същества и представляват тяхното изкуствено обкръжение/среда.

Формата съвсем не е нещо невинно: тя е израз на функционалното предназначение, но същевременно и на естетическото въздействие, като се оценява по свойството да отправя сигнали. Тази двойственост носи в себе си зародиша на всички спорове по отношение на дизайна - на коя от двете страни следва да се даде предимство. (Обри/Вавик 1992)

Универсалното решение представлява оформление на различни стоки и среда, които да са използвани от всички хора, при това във възможно най-голяма степен, без необходимост от адаптация или специализиран дизайн. (Център за универсални решения, с наше допълнение, виж Въведение, Глава I и Приложение)

Дизайн е термин, който се употребява в много области и е трудно да бъде прецизиран. Както казват Обри и Вавик, дизайнът е предназначен да оформя предмети, създадени от хората, предмети, които, най-общо казано, съставляват нашето „изкуствено обкръжение и среда“.

Като съдържание дизайнът е силно обвързан с различните етапи на развитие на индустриалното общество. В резултат на това се е появила дисциплина, която понякога е ориентирана към чисто техническата страна, а друг път - към чисто естетическите или потребителските аспекти. Затова дизайнерът винаги е на кръстопът - налага му се да избира между идеализма, артистичната изява и прагматизма, който изисква прилагането на „здравия усет на селянина“

Ако човек вникне в дефиницията на Еймс, където основата е съчетаване на отделните компоненти с намерение да се постигне най-доброто решение на даден проблем, ще види, че тя е тясно свързана с дефиницията на Универсалното решение. Освен това Универсалното решение изисква да се разработват най-добрите решения за всички хора. Към тях са адресирани и двете страни на дуалистичния спор - естетическият и функционалният аспекти. Целта и предизвикателството в областта на промишления дизайн в бъдеще е да се намери равновесието между тези два елемента, при което те да си взаимодействат успешно. (Различни течения в дизайна)

Историческо развитие

Ако разгледаме в исторически план стиловете и идеологиите в дизайна, дали ще открием прилики и общи знаменатели с Универсалното решение? Ще могат ли дефинициите и принципите на концепцията за Универсалното решение да се вградят, комбинират или обвържат с някои от съществуващите идеологии и течения в дизайна?

Произходът на дизайна традиционно се свързва с Викторианската епоха в Англия. Той идва на бял свят едновременно със серийното производство. В началото на миналия век идеята за обединяване на изкуството и промишлеността е била водеща за главните художествени течения.

Промислена естетика (1929-1952)

Усъвършенстването на техническите средства и постоянно нарастващият брой промишлено произведени стоки са се нуждаели от изследвания, в които дизайнът се свързвал с функцията. Във всеки от случаите е трябвало да се намери просто решение за даден технически или функционален проблем. Функционализмът също оставя своя отпечатък върху промишления дизайн - както сградите, така и обзавеждането е трябвало да служат на тази цел. Продуктът следвало да бъде завършен, да се съобразява с всички технически и потребителски изисквания и да не съдържа излишни украшения.

<Американски дизайн

Дизайнът за първи път е признат като професия в САЩ. Индустрията и пазарът са му налагали ограничения и за него са били характерни опростените елементи, чрез които се е постигала по-добра естетическа форма. Общо за този период е увлечението по модата на аеродинамичните форми.

Италианците имат влияние върху развитието на промишления дизайн от 30-те години, като целенасочената им политика в областта на дизайна (презентация на предприятия/имидж) е повлияла върху развитието както на архитектурата, така и на графичните символи.

Ергономично-рационален подход (от 1949 г.)

Ергономията е интердисциплинарен термин за инициативите, които системно се опитват да нагодят функционалните изисквания на средата към функционалните способности на човека. Тя е проблемно-ориентирана и затова е основен метод в интерактивната рехабилитация. Мнозина предпочитат да сведат термина ергономия само до работа с физическите функционални изисквания. (Лий 1996)

През 1949 година се сформира интердисциплинарна група, съставена от психолози, архитекти и инженери, получила името Дружество за ергономични изследвания. Думата ергономика е била избрана като наименование на предстоящата дейност. Тази професия започва да се развива в САЩ по време на Втората световна война, когато заради военното положение техниката и хората са били използвани до краен предел. Същевременно е трябвало да се отчитат човешките възможности и техните граници. В Скандинавия и северната част на Централна Европа ергономията се е отклонила от психологическия аспект, преобладаващ в САЩ. В Швеция работата се е съсредоточила върху физиологията, а в университета Уме е било въведено образование по промишлен дизайн, ориентирано към ергономията. Едно от най-големите бюра за промишлен дизайн в Швеция е „Група за ергономичен дизайн“, чиято дейност следва принципите на ергономията. В Норвегия тази професия се е развила въз основа на изследователската работа на здравните служби във връзка с професионалните заболявания, насочена към злополуки при тежки натоварвания и физически или химически фактори на средата. Навлизането на професията в разработката на стоки и в промишления дизайн е ставало бавно.

Европейски дизайн (1960-1970). Новият формализъм

Повечето дизайнери през 60-те и 70-те години са били архитекти. Развитието на архитектурата е породило в тях интерес към възможно най-рационалното използване на материалите. Това е довело до изчистване на формите и естетическа непримиримост, която изключвала всеки опит за излишества и украса. Основава се течение в дизайна, което се характеризира с ясни и чисти изразни форми, съчетани с широката употреба на норвежка дървесина - Скандинавски дизайн (50-те и 60-те години). Подчертавала се функционалната страна на продукта. Вследствие на конкуренцията са били създадени много стоки, които трябвало да бъдат идентифицирани. През осемдесетте години се появи реакция срещу рационалния дизайн и се създадоха алтернативни течения.

Положението днес

Дизайнът и процесите в неговото развитие днес се характеризират с тенденции, които често култивират специфични идеологии и насоки. Съвременните общество и пазар са съвсем наясно, че тенденциите в дизайна и производството на стоки водят до увеличаване на консумацията, а новото благополучие - до нарастване на покупателната способност. Това поражда стоки, които са резултат на чисто формални съображения, може би комбинирани с техническите възможности на производството, ако продуктът е промишлено произведен. Тенденцията е към увеличаване броя на стоките и степента на тяхната специализация, при което потребителските групи и техните потребности често се определят още преди да е започнал процесът на проектиране. Това усложнява картината. Още повече, че областта на

промишления дизайн е твърде обширна и покрива всичко - от домакинските прибори до влаковете и самолетите.

Можем да открием няколко случая на обикновени стоки с добър дизайн и функционалност, които служат на повечето хора, но истински ориентирани към потребителя и ергономични продукти са рядкост. Комбинацията от насочен към потребителя продукт и добър естетически дизайн е още по-необичайна. Обикновено стоките и предметите, за които са характерни ергономичност и удобство за потребителя, имат като правило специални клиенти и потребителски групи, а самите те имат характер на специализирани стоки и помощни средства.

Исторически дизайнерите не са били свързани с ергономията. С малкото изключения на мебелния дизайн, домакинските прибори и порцелановите изделия. Възможните причини за това са много. Някои смятат, че познанията и методите на ергономията не биха могли да усъвършенстват продукта. Други си въобразяват, че знаят всичко и гледат на собствената си работа като на установяване на норма. В развитието на стоките и системите ударението се слага върху технологичното обновление и пазарното търсене, без още от самото начало да се прилагат дизайнът и ергономията. Едва сега в Норвегия стартира кооперирането между дизайнерите и ергономистите в дизайна като цяло. Професор Бенгт Палмгран от Висшата дизайнерска школа към университета в Уме, Швеция, описва това по следния начин:

Познанията по ергономия и някои поведенчески науки, съчетани с познанията на промишлените дизайнери върху развойната дейност, ще придобият ключова функция в бъдещия процес на усъвършенстване на стоките (Обри / Вавик 1992).

Възможно ли е промишленият дизайн да се развие в посока на Универсалното решение?

Универсалното решение не е дизайнерско течение, а метод или техника за ориентиране процеса на дизайн и влияние върху него.

Принципите на Универсалното решение могат да се използват както в промишления дизайн, така и в архитектурното проектиране:

- ***За насочване на процеса и влияние върху него;***
- ***За въздействие и изостряне вниманието към характерните особености на най-употребяваните стоки и среда;***
- ***За оценка на постиженията.***

На Универсалното решение, тоест на използваемостта от всички хора, може да се гледа като на един от факторите, предназначени да създават добри сгради, среда или стоки. Със своите принципи то би могло да служи и в промишления дизайн, и в архитектурата като звено от процеса по осигуряване на качество, при който принципите съпътстват продукта от зараждането на идеята до крайния резултат. Целта е използваемост от всички като неразделна част от качеството на промишления дизайн.

Какво трябва да се промени в професията?

Прилагането на концепцията за Универсалното решение с неговите принципи в много случаи може да промени и разшири потребителските групи и функционалните изисквания

към промишления дизайн. С въвеждането на принципите на Универсалното решение, включително на използваемостта от всички, ще се утвърди идеята за полезност и равнопоставеност. Тя ще бъде неразделна част от целия процес на дизайн, като по този начин ще осигури възможно най-добри функционални резултати. Универсалното решение като неразделна част от цялостния процес на дизайн ще осигури важна роля на функционалната стойност при определяне на целите, анализиране на потребителското търсене, откриване на решения и идентификацията на приоритетните компоненти.

Конфликти

Съвременната тенденция е насочена към по-голямата степен на специализация на продукта и към нарастване броя на стоките за неголеми и определени потребителски групи. За всяка група обикновено съществуват специфични продукти. Това е развитие в противоположна посока и то може да спре стремежа към по-универсално решение. Освен това промишленият дизайн е многообхватна и хетерогенна дисциплина. Следователно някои стоки ще продължат да се ползват в специализирани сфери на потребление и потребителски групи, а използването им от всички ще бъде невъзможно.

Дизайнерите и производителите обаче трябва да приемат предизвикателството за производство на стоки, използвани от всички хора, защото това ще придаде на продукта нови качества, ще изисква по-малък брой артикули и ще им осигури по-голям дял от пазара. Освен това Универсалното решение се очертава като международна тенденция и в бъдеще може да се окаже задължително за всички области на планиране, проектиране и дизайн.

Основни аргументи за въвеждане на Универсалното решение в процеса на дизайн

И седемте принципа на Универсалното решение, разработени от Центъра за универсални решения, са особено добре приложими в промишления дизайн (виж принципите в Глава 2 и Приложението). Промишленият дизайн обаче е всеобхватна и хетерогенна дисциплина. Ето защо е трудно тя да бъде описана чрез примери, а седемте принципа с техните основни насоки не са приложими и не важат за всички продукти. Някои стоки, според сферата им на ползване, са предназначени за специални потребителски групи и не влизат в обсега на общите интереси. Затова в много случаи се налага уточняване и определяне на приоритетните продукти в различните области. Но така, както са дефинирани днес, принципите до голяма степен покриват сферите, в които текущите интереси изискват пригаждане на стоките към възможно повече хора.

6. БЪДЕЩЕТО

Универсалното решение е един отговор на важни социални предизвикателства, както и на такива, които ще възникват в бъдеще. Видяхме вече, че то има общи черти с няколко други течения в областта на планирането, архитектурата и дизайна, които са променили нашата среда. Няма съществени различия в генералния подход към планирането, архитектурата, промишления дизайн и Универсалното решение. Напротив, Универсалното решение е изключително важно за добрата функционалност и използваемост, към която те се стремят. То не налага насоките, нито идеалната форма, както например функционализмът, и следователно не се представя за нов език в тези области.

Мисленето, свързано с Универсалното решение, оспорва факта, че големи потребителски групи не биха могли да ползват продукта и физическата среда, които ние създаваме, и това

ги лишава от участие в социалния живот. От своя страна, разширяването на потребителските групи може да увеличи пазарния дял за производителите, а властите могат да намалят специализираните мерки.

В същото време Универсалното решение е пряко свързано с една идеология, чиито ключови думи са равнопоставеност, равноправно отношение и еднакви права. Другите основни концепции, на които се слага още по-силно ударение по време на европейските дискусии за Универсалното решение или решение за всички, са пример за демократизация и мултиплициран подход. При тези дискусии са въведени голям брой термини, които се опитват да опишат по най-добър начин насоките на нашата работа. Ориентирано към потребителя решение е само един от тези термини. Дискусията върху Универсалното решение е поела пътя си и животът ѝ трябва да се поддържа.

Функционалността в Универсалното решение трябва да бъде прилагана заедно с няколко други елементи, като естетичност и икономичност, и да навлезе в нови видове социална адаптация като устойчиво развитие.

Универсалното решение се появява като обобщение на работата по проектиране за хора с увреждания. Той е предизвикателство за редица дисциплини и сфери на производство. Важно е всички тези теми за работа да бъдат поддържани, постоянно да бъдат изследвани и да се търсят нови решения, които да вдъхват нов живот на развитието.

В бъдещата работа върху Универсалното решение трябва да присъства взаимодействието между теория и практика.

Теория

Теорията на Универсалното решение понастоящем може да се дискутира в различни аспекти. Представлява особен интерес от гледна точка на модела, който включва всички, във връзка с идеята за демокрация, принципите за равноправие, идеята за солидарност и дискусията по правата на човека. Необходимо е също да се изясни дали съществуват противоречия между планирането за хора с увреждания и планирането за всички. Особено важно е да се внесе яснота и по отношение инструментариума, с който идеята борави.

Желателно е също да се обсъди в бъдеще потребителската сфера на Универсалното решение. Дали не съществуват области, в които индивидуалният характер на някои потребителски групи налага то да бъде изразен по-точно? Пример за това може да бъде оформянето на средата за деца.

Методи

Универсалното решение се нуждае от методология, способна да се справи с голям брой потребности при разработката на проекти. Това е фундаментална задача и за прилагане на теорията в практиката. В това отношение се налага сериозна дискусия. Дали трябва да използваме съществуващите функционални анализи, нормативи и стандарти за различните групи хора - с увреждания и без увреждания - и върху тази основа да създадем обща спецификация на изискванията, или трябва да подходим от съвсем различен ъгъл? Ако човек избере второто, той може да се освободи от идеята за диагнози и групи, да работи върху нов, обобщен анализ на функцията, основан на представителен подбор на населението, което вероятно би довело работата му до успешен край.

В процеса на работа с различните изисквания на потребителите ще възникнат конфликти. Твърде възможно е противоречивите изисквания по спорния въпрос да изглеждат неразрешими. За да се даде предимство на усилията, свързани с практическата дейност, ще трябва да се изясняват и двата вида изисквания - и тези, които са в съгласие, и тези, които са в противоречие. Нецелесъобразно е да се отделя много време за нещо, което вече е било изяснено от професионална гледна точка. Това е важно да се знае, когато се навлезе в сложни и отнемащи време области. Мнозина търсят доказателства за методологията под формата на контролни анкети, рутинни дейности, норми, стандарти и примери. Повече трябва да се наблегне на допълнителната работа.

Благоприятни решения не могат да се постигнат без участието на заинтересованите. Този елемент в работата трябва да се развива като неразделна част от процесите на планиране, проектиране и дизайн.

Решенията

Несъвършенствата на теорията и методологията не бива да се интерпретират като пречки за прилагане на Универсалното решение в практиката. Основата на идеята за Универсалното решение се състои в това, че ние непрекъснато и с всички средства, въоръжени с наличните познания и технологии на съвременното производство и развитие, правим физическата среда по-използваема от всички. (Бринга 1995)

Освен това особено важни са плановете и проектите, върху които може да бъде приложен този подход. Пилотните модели, както и проектите, в които се извършват изследвания и експерименти, биха били от голямо значение. Подобни разработки трябва да бъдат реализирани както в сферата на дадена професия, така и при възможно най-много интердисциплинарни задачи.

Документиране на резултатите и последиците

Голямо практическо значение биха имали аргументите, съобразени с понятия като стойност и полза. Документите за социалната и бизнес-икономичност биха били интересни в съчетание с качествен и количествен анализ за условията и качеството на живота.

Отдавна се изискват социално-икономически оценки при изграждането и използването на жилища с възрастово гъвкав стандарт. Подобни анализи трябва да се извършват както в тази, така и в други сфери. Ефектът от Универсалното решение като превантивно средство е особено интересен във връзка с децата, възрастните и хората с увреждания.

Популяризация

Публикуването на идеите и резултатите би било ключов елемент за бъдещото развитие и за реализацията на идеите. Могат да се използват и национални, и международни канали. Наложително е да се ангажират и обществени, и частни предприятия, както и образователната система.

Различни течения в дизайна

Промислен дизайн. Дизайнът на промишлени стоки се е развил в отделен образователен предмет и в дизайнерско движение. Той може да включва всички стоки

произведени по индустриален начин. По-дълго са представени в най-общи линии няколко течения в дизайна:

Естествен/ Биодизайн. Фундаментални изследвания върху природните системи. Връзка между формата и функцията, потребителската стойност и естетическият аспект.

Занаятчийски дизайн. Оръдието на труда определя формата си. Самият майстор го усъвършенства, докато то не подобие съвършен дизайн. Например сечивата на дърводелеца - мебелист.

Анонимен дизайн. Предмети, които не са оформени от дизайнер. Формата им се определя от удобството и комфорта на потребителя.

Инженерен дизайн. Развитието на промишлеността е резултат от нахлуването на инженерно - техническите кадри в предприятията. Индустрията създава потребности, разширява производствения капацитет и налага формата. Дизайнерите, художниците и архитектите губят позиции.

Дизайн и "стилизация". Развива се предимно в САЩ през тридесетте години. Дизайнерът борави само с външния вид на стоката. Този вид дизайнери често пренебрегват икономическите изисквания и съображенията за качество на продукта.

Пазарен дизайн. Често е синоним на комерсиалния дизайн. Когато става дума за задоволяване на потребностите на хората, изследователите на пазара обикновено действат авторитарно, но те носят и главната отговорност за крайния продукт. Дизайнерите определят само външния вид, който да задоволява тази потребност.

Дизайн без стойност. Най-добра илюстрация са военните материали. Дизайн, чиято цел е насочена единствено към функционална употреба и поддръжка.

Графичен дизайн. Осигурява визуалната идентификация между даден знак, търговска марка и нещата, с които са свързани.

Дизайн на околната среда. Чувството за социална отговорност на дизайнера води до нарастващо увлечение към проблемите на околната среда. Това измества отговорността спрямо социалната ангажираност и градоустройственото планиране. Неудържимото развитие на това течение създава риск от нарушаване на природното равновесие и застрашава нашето съществуване. Качествени природни материали.

Системен дизайн. Координиране на стоките, за да се постигне намаляване на техния брой или разширяване на приложението им. Опростява, унифицира и елиминира, изисква нов, научен подход и анализи. Представя връзката между продуктите от една серия.

Потребителски дизайн. Социалните потребности и изследванията върху безопасността заедно с техническото развитие и познанията в областта на ергономията водят до ново развитие например на работното място. Взема под внимание начина на ползване, отделните елементи на разработката и необходимото пространство.

ЛИТЕРАТУРА

Глава 1. Универално решение и равнопоставеност

- Barth, Eriing: People with Disabilities in Norway, Oslo 1987 *
- Jorgensen, Ivar: Satisfactory Solutions?, Oslo 1991 *
- Kuhn, Thomas: The Structure of Scientific Revolutions, Chicago 1962
- Lasch, Christopher: The Narcissistic Culture, Oslo 1982
- Lindberg, Lars: The American Solution, our Future Model of Handicap Policy?, Stockholm 1996**
- Lochen, Yngvar: The Disabled, Oslo 1996 *
- Ofstad, Harald: Our Contempt of Weakness, Oslo 1972
- Sandhu Jim: A Holistic Approach to the Design for All Concept, Newcastle 1995
- The Center for Universal Design, Universal Design, North Carolina State University 1995

Глава 2. От теория към практика

- Ministry of the Environment/Ministry of Local Government:
- The Planning and Building Act, Oslo 1997

Глава 3. Планиране

- Andam, Jorgen/Veggeland: Theories on Planning, Oslo 1991 *
- Aslaksen, Finn: User Participation in Planning, Oslo 1995 *
- Ministry of Environment: Regional Planning and the Policy of Land Use,
- Parliament white paper No 29, Oslo 1997 *

Глава 4. Архитектура

- Brockman, Odd: Architecture, what is it?, Oslo 1986 *

Глава 5. Промишлен дизайн

- Aubry, Didie and VavikTom: Product Design, Asker 1992 *
- Lie, Ivar: Rehabilitation and Habilitation, Oslo 1996 *

Глава 6. Бъдещето

- Brinda, Olav: Fairleader - Planning of Local Environments for people with Disabilities, Oslo 1995 *: new edition 1998

* само в Норвегия

** в Швеция

ПРИЛОЖЕНИЕ

Универсално решение

Създаване на стоки и среда, които да се ползват от всички хора, при това във възможно най-голяма степен, без необходимост от адаптация или специализирани проекти. Авторите обединяват усилията си, за да разработят и утвърдят принципите на Универсалното решение като водещи при разнообразни проектантски задачи, включващи средата, продуктите и комуникациите. Работна група, съставена от архитекти, промишлени дизайнери и паркостроители, утвърди седемте принципа на Универсалното решение, които да се прилагат при оценка на съществуващи проекти, да насочват процеса на проектиране и да се ползват при обучението както на проектантите, така и на потребителите по отношение на отличителните черти на най-използваните продукти и среда. Седемте принципа са представени, като е спазвана следната структура: наименование на принципа - сбито, лесно запомнящо се отражение на заложената в принципа ключова концепция; дефиниция на принципа - кратко описание на основните указания на принципа към проектирането; и насоки - списък с ключовите елементи, които трябва да присъстват в съблюдаващ принципа проект. (Забележка: не всички насоки са приложими във всички проекти.)

Дефиниция

Универсалното решение е създаване на стоки и среда, които да се ползват от всички хора, при това във възможно най-голяма степен, без необходимост от адаптация или специализирани проекти. Целта на Универсалното решение е да опрости живота на всеки, да направи продуктите, комуникациите и архитектурната среда по-използваеми за повече хора при минимални или никакви извънредни разходи. Концепцията за Универсалното решение е ориентирана към всички хора от всички възрасти, телосложение и способности.

Принцип първи: Равноправно ползване

Решението е полезно и приложимо за всяка потребителска група.

Насоки:

1а. Осигурява ползването на едни и същи средства от всички потребители: когато е възможно те са идентични, когато не е - равностойни.

1б. Избягва сегрегацията или стигматизирането на потребителите.

1в. Условието за право на уединение, сигурност и безопасност са еднакво валидни за всички потребители.

Принцип втори: Гъвкаво използване

Решението задоволява широк кръг индивидуални предпочитания и способности.

Насоки:

2а. Предоставя избор за начина на ползване.

2б. Осигурява достъп и ползване на хора, работещи както с дясна ръка, така и с лява.

2в. Улеснява прецизността и точността на потребителя.

2г. Съобразява се със скоростта на придвижване на потребителя.

Принцип трети: Лесно и интуитивно ползване

Приложеното решение е лесно разбираемо, независимо от опита, знанията, езиковите способности или нивото на концентрация на потребителя.

Насоки:

- 3а. Премахва ненужните усложнения.
- 3б. Следва очакванията и интуицията на потребителя.
- 3в. Задоволява голям кръг хора с различна грамотност и езикови познания.
- 3г. Подрежда информацията според нейната важност.
- 3д. Осигурява ефективен подтик за следващи действия.
- 3е. Обезпечават навременна обратна връзка по време и след изпълнение на задачата.

Принцип четвърти: Лесна за възприемане информация

Решението ефективно предоставя на потребителя необходимата информация, независимо от заобикалящите условия и от неговата възприемчивост.

Насоки:

- 4а. Използва различни методи (картинни, словесни, тактилни) за пълно предоставяне на важната информация.
- 4б. Осигурява подходящ контраст между важната информация и нейния фон.
- 4в. Увеличава максимално „четливостта“ на важната информация, като използва всички сензорни методи.
- 4г. Разпределя елементите по начин, който може да бъде описан (т. е. улеснява даването на инструкции или насочването).
- 4д. Осигурява съвместимост с разнообразните технически средства или пособия, използвани от хора със сензорни ограничения.

Принцип пети: Толерантност към грешките

Решението свежда до минимум опасностите и неблагоприятните последици от случайни или непреднамерени действия.

Насоки:

- 5а. Подрежда елементите по начин, който да сведе до минимум опасностите и грешките: най-използваните елементи са най-достъпни; опасните се премахват, изолират или ограждат.
- 5б. Предупреждава за възможни опасности или грешки.
- 5в. Предвижда безопасителни средства.
- 5г. Не допуска несъзнателни действия при задачи, които изискват съсредоточаване.

Принцип шести: Неголеми физически усилия

Решението може да се ползва ефективно и удобно с минимални усилия.

Насоки:

- 6а. Позволява позата на потребителя да не бъде напрегната.
- 6б. Изисква умерена сила при боравене.
- 6в. Свежда до минимум повтарящите се действия.
- 6г. Свежда до минимум прилагането на постоянни физически усилия.

Принцип седми: Размери и място за подход и използване

Осигурява подходящи размери и място за подход, достъп, боравене и използване, независимо от ръста, телосложението или подвижността на потребителя.

Насоки:

- 7а. Както за седналия, така и за изправения човек осигурява чиста линия на погледа към важните елементи.
- 7б. Посягането и докосването на всички компоненти е лесно и удобно както за седнал, така и за изправен потребител.
- 7в. Осигурява удобно хващане без оглед дали ръката е голяма или малка, лява или дясна.
- 7г. Предоставя достатъчно място за ползващите помощни средства или лични придружители.

Трябва да се признае, че принципите на Универсалното решение в никакъв случай не покриват всички критерии за добър проект, а само за универсално използваем. Определено има и други важни фактори като естетичност, стойност, безопасност, национална и културна принадлежност. Всички тези аспекти също трябва да бъдат взети под внимание.

Принципите на Универсалното решение

Версия 1.1 - 12.07.95 г. е съставена от привържениците на Универсалното решение, изброени в азбучен ред: Бети Роуз Конел, Майк Джоунс, Рон Мейс, Джим Мюлер, Абир Мюлик, Илейн Остроф, Джон Санфорд, Ед Стейнфилд, Моли Стори и ГрегВандерхейден. Основното финансиране е осигурено от: Националния изследователски институт по уврежданията и рехабилитацията, САЩ, Отдел образование. Авторско право 1995, Център за универсални решения, Университет в щата Северна Каролина.